

International Journal of Languages' Education and Teaching

Volume 6, Issue 4, December 2018, p. 244-265

Received	Reviewed	Published	Doi Number
18.10.2018	27.11.2018	30.12.2018	10.18298/ijlet.3184

Transformational Generative Grammar in Teaching Turkish as a Foreign Language

İbrahim DOYUMĞAÇ¹ & Ahat TEZCAN²

ABSTRACT

In this study based on qualitative research, textbooks of Turkish teaching to foreigners was used as document. In the study based on purposive sampling, sentences showing the generative transformational grammar features in "Yedi İklim Turkish Coursebooks A1, A2, B1" level prepared for foreigners and "Yeni Hitit for Foreigners Turkish Coursebook A1, A2, B1" level are given as examples. Besides in study is tried to show different examples of sentences with generative transformational grammar characteristics. In this study, by giving sample sentences from "Yedi İklim Turkish Coursebook A1, A2, B1" level prepared for foreigners and "Yeni Hitit for Foreigners Turkish Coursebook A1, A2, B1" level, it is stated that generative transformational grammar is important in teaching Turkish as a foreign language. In the study, it was understood that the sentences containing the generative transformational grammar rules are important in terms of individual differences. As a result of the research, it is stated that types of generative transformational grammar are: stylistic transformations / displacements, selective transformations, double-based transformation (general transformations), substitution / word changing transformation, addition and deletion transformations, passive transformation and mixed transformations. In this context examples of generative transformational sentences with reference to Turkish coursebooks for foreigners were given. As a result of this research, it has been understood that generative transformational grammar is important in teaching Turkish as a foreign language. It has been implied that the generative transformational grammar that shows itself clearly in speaking and writing related to the mind structure of each individual. Besides, it is concluded that the texts of reading with different generative transformative grammatical sentences and preparing different activities in this context will provide easy learning to Turkish as a foreign language.

Key Words: Foreign language teaching, transformations, generative transformational grammar, course books Turkish for foreigners.

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi³

ÖZET

Nitel araştırmaya dayanan bu çalışmada doküman olarak yabancılar Türkçe öğretimi ders kitapları kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme dayanan araştırmada, yabancılar için hazırlanmış "Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2, B1" düzeyi ile "Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1 / A2, B1" düzeyinden üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerini gösteren cümleler örnek olarak verilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerini taşıyan cümlelerin farklı örnekleri de gösterilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, yabancılar için hazırlanmış "Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2, B1" düzeyi ile "Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1 / A2, B1" düzeyinden örnek cümleler verilerek üretici dönüşümsel dilbilgisinin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde önemli olduğu belirtilmiştir. Araştırmada, üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarını taşıyan cümlelerin bireysel farklılıklar açısından önemli olduğu anlaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda üretici dönüşümsel dilbilgisi türlerinin stilistik dönüşümler / yer değiştirme dönüşümleri, seçimli dönüşümler, çift tabanlı dönüşümler (genel dönüşümler), yerine koyma dönüşümleri / sözcük değiştirme dönüşümleri, katma ve silme dönüşümleri, edilgen dönüşümler ve karma dönüşümler olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda yabancılar için Türkçe ders kitaplarından hareketle üretici dönüşümsel cümlelere örnekler verilmiştir. Farklı üretici dönüşümsel özellikleri taşıyan cümleler ise karma dönüşümlü cümleler (çok özellikli dönüşümlü cümleler) başlığı altında açıklanmıştır. Bu araştırmanın sonucunda üretici dönüşümsel dilbilgisinin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde önemli olduğu anlaşılmıştır. Konuşma ve yazma dilinde kendisini açık bir şekilde gösteren üretici dönüşümsel dilbilgisinin her bireyin zihin yapısıyla ilgili olduğu ima edilmiştir. Ayrıca okuma metinlerinin üretici dönüşümsel dilbilgisi yapılarıyla dönüşümünün yapılması ve bu bağlamda değişik etkinliklerin hazırlanması yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kolaylaştırılacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil öğretimi, dönüşümler, üretici dönüşümsel dilbilgisi, yabancılar için Türkçe ders kitapları.

¹Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ibrahim63doyum@gmail.com

²Öğretim Görevlisi, Harran Üniversitesi, ahattezcan@gmail.com

³Bu makale 4-7.10. 2018 tarihinde, II. Uluslararası GAP Zirvesi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

21. yüzyıl bireysel farklılıkların yüzyılıdır. Dolayısıyla bireysel farklılıkları çok iyi bilmek gerekir. Bireysel farklılıkları anlamak, analiz etmek, değerlendirmek, değerlendirip sonuç çıkarmak ve bireysel farklılıkların arkasındaki psikolojiyi açıklamak dille mümkündür. Meriç'e göre dil, bir milletin, bir toplumun tarihi olduğu gibi aynı zamanda bir medeniyetin tasavvurudur. Çünkü dil bir toplumun gölgesi, hafızası ve panaromasıdır. Ayrıca dil, hafıza, kültür ve sözlüktür (2017a, s. 300-302; 2017b, s. 88). Toplumun hafızası, kültürü, sözlüğü olan "... dil, kullanıldığı sürece değer kazanır ve yaşar" (Akay, 2004, s. 187). Dile yüklenen bu değerler bireyin zihinsel durumuna göre şekillenmektedir.

İyi bir yabancı dil öğretimini gerçekleştirmek, hedef dilin dil felsefesini, dil sosyolojisini, dil psikolojisini, dilbilimini ve dilbilgisini iyi bilmekle ilişkilidir. Dille ilgili bu disiplinler ve öğrencilerin dil ihtiyacı, yabancı dil öğretim yöntemlerini, stratejilerini, ilkelerini ve modellerini belirlemektedir. Dolayısıyla günümüzde yabancı dil öğretimini başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için bireysel farklılıkların anlaşılmasını kolaylaştıran dil psikolojisini ve dil öğretiminin asıl yöntemini ortaya koyan dilbilimini anlamak gerekmektedir. Çünkü bireysel farklılıkların anlaşılmasında psikoloji, yabancı dil öğretim yönteminin belirlemede ise dilbilim etkilidir. Bunlar yabancı dil öğrencisinin hedef dille olan zihinsel ilişkisini ifade eder. Yabancı dil öğrencisinin bireysel farklılığı ve hedef dil ile ana dil arasındaki ilişki üretici dönüşümsel cümlelerden anlaşılabilir. Üretici dönüşümsel özellikli cümleler bireyin ana dilin dilbilgisi yapılarına, hedef dilin yapısına ve hedef dilin sahip olduğu anlam derinliğine göre çeşitlenmektedir.

Yabancı dil öğretiminin önemli unsurlarından biri de dil öğrencisinin, hedef dilin belli kurallarına bağlı kalmadan doğal bir şekilde zihindeki yapılarla cümleler kurmasıdır. Yabancı dil öğrenen / öğrenenler, hedef dilde öğrenmiş olduğu sözcükleri bir araya getirip cümle kurarken kurduğu bu cümle / cümlelerdeki sözcüklerde bazı farklılıklar meydana gelmektedir. Bu farklılık sözcüklere gelen ek / eklerden kaynaklanabileceği gibi sözcüklere gelen eklerin, özne, yüklem, özne-yüklem, nesne, nesne-yüklem gibi durumlardan da kaynaklanabilir. Bu durum hedef dilin sahip olduğu değişkenlik / stilistik özelliğiyle ilişkilidir. Dilin değişkenlik / stilistik gibi bir özelliğe sahip olması, bir dilin yabancı dil olarak öğretimi ve öğreniminde önemsenmesi gereken bir husustur. Çünkü bir dilde aynı anlama gelen bir cümle farklı şekillerde ifade edilebiliyorsa bu, dilin üreticilik, stilistik açısından zengin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla hedef dilin sahip olduğu özellikleri bilerek dil öğretimini gerçekleştirmek yabancı dil öğretimi ve öğrenimini daha da kolaylaştırabilir.

Modern yabancı dil öğretim yaklaşımlarının eleştirdiği noktalardan biri dilbilgisi yapılarının ezberletilmesidir. Bu yüzden yabancı dil öğretiminde daha çok dilin uygulamaya yönelik yönü benimsenmiştir. Dolayısıyla geleneksel yabancı dil öğretim yaklaşımları terk edilmiş ve daha çok dilbilimcilerin önerdiği dil yöntemleriyle yabancı dil öğretimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Güneş, 2011, s.124-125; 2013, s. 46; 2014, s. 43-44; Memiş ve Erdem, 2013, s. 297-318). 20. yüzyılda Chomsky tarafından geliştirilen üretici dönüşümsel dilbilgisi dil öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Çünkü üretici dönüşümsel dilbilgisi yapıları, bireyin sahip olduğu zihnin tasarım ürünüdür.

Üretici dönüşümsel dilbilgisi, belli sayıda sesle yine belli sayıda üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarıyla sonsuz sayıda doğru cümle kurmaktır (Bavray, 1998, s. 34-35). Bu sebeple yabancı dil öğretiminin özellikleri göz önüne alındığında üretici dönüşümsel dilbilgisinin strateji / yöntem olarak benimsenebileceği görülür. Bir cümlenin anlamı önce insan zihninde düşünce olarak var olur ve daha

sonra bu düşünceler belirli sembollerle dile dökülür. Chomsky, cümlelerin anlamını dile getiren önermeler dizgesinin zihinde üretildiğini ifade etmekte ve bu üretme sürecini ise üretici dönüşümsel dilbilgisiyle açıklamaktadır (Chomsky, 2014, s. 59). Bu açıklamalar bağlamında düşünüldüğünde hedef dil öğrencisinin, dili öğrenmeye başladığı andan itibaren sözcük algısının oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Dil öğrencisinin / öğrenenin bu sözcükleri farklı şekillerde yan yana getirmesi, aynı cümleyi farklı bir biçimde ifade etmesi ve bu sözcüklerle doğru cümle kurması üretici dönüşümsel dilbilgisinin bir sonucudur.

Türkçe semantik bakımından zengin bir dildir. Türkçe bir cümledeki sözcüğün eklerinin değiştirilmesi veya sözcüğe yeni eklerin getirilmesiyle aynı anlama gelebilecek birçok cümle kurulabilmektedir. Türkçenin sahip olduğu sentaks ve semantik özellikler düşünüldüğünde üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarının yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere büyük yararlar sağlayacağı söylenilebilir. Bunun yanı sıra Türkçede etken ve edilgen fiillerinin anlatımında / açıklanmasında da üretici dönüşümsel bilgisi kurallarından yararlanılabilir. Bayrav, 'dayak yemenin' edilgen bir durum olduğunu açıklarken 'yemek yemenin' ise etken olduğunu açıklamaktadır. Bunun nasıl açıklaması gerektiği ve başka bir dile nasıl çevrileceğini sorar (Bayrav, 1998, s. 134). Bu açıklamalar doğrultusunda düşünüldüğünde Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarından yararlanmanın, dilin üreticilik ve işlevsel yönüyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. El Arabi ve Işkın, dil öğrenen bir kimsenin dil becerisi, duyduğu şeyleri tekrarlamadaki gücün hafızayla ilgili olmadığını bunun kişinin öğrendiği kuralları, anlama bağlı olarak sayısız şekilde yeniden üretmeye bağlı olduğunu belirtmektedir (s. 19-36).

1.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde yabancı dil öğretimi, çoğunlukla modern yöntemler, yeni yaklaşımlar ve dilbilimin olanaklarından yararlanılarak gerçekleştirilmektedir. Yabancı dil öğretimi kısır bir döngü veya bazı kuralların ezberletilmesinden ziyade bireyin dil gereksinimi, yaşı gibi çeşitli değişkenler dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir.

Bu araştırmada, Türkçenin ses yapısı ve anlam özellikleri göz önüne alınarak "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi" konusunun önemi açıklanmıştır. Ayrıca araştırmada yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarında üretici dönüşümsel dilbilgisinden yararlanmanın yabancı dil olarak Türkçe öğretimine büyük katkı sağlayacağı belirtilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerini taşıyan cümlelerden örnekler verilerek üretici dönüşümsel dilbilgisinin önemi belirtilmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Günümüzde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ve öğrenimi büyük bir önem kazanmıştır. Bu araştırmanın önemi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı bağlamında gerçekleşmesidir. Günümüzde, öğretmenlerin / öğreticilerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde zorlandığı konulardan biri de bir okuma metnindeki anlaşılamayan cümlelerin nasıl açıklayacağını tam olarak bilememeleridir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A1 ve A2 düzeyinin bazı metinlerinde anlaşılması zor uzun cümleler olabilmektedir. Bu metinlerde anlaşılmayan veya uzun cümlelerin basitleştirilmesi ya da daha anlaşılır bir cümle hâline getirilmesi üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarıyla mümkündür.

Bu araştırmada üretici dönüşüm türleri adı altında yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki cümlelerden hareketle temel düzeydeki bir cümlenin nasıl ileri düzey bir cümle hâline dönüştürülebileceği veya ileri düzey bir cümlenin nasıl temel düzeye dönüştürülebileceği örneklendirilerek açıklanmıştır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde herhangi bir cümleyi bir düzeyden başka bir düzeye getirebilmek / dönüştürebilmek üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarıyla ilişkilidir.

1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarında yer alan üretici dönüşümsel dilbilgisi cümleleri oluştururken örneklemi ise yabancılar için hazırlanmış Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2, B1 düzeyi ve Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları A1 / A2, B1 düzeyinden seçilen üretici dönüşümsel bilgisi özelliklerini taşıyan cümlelerdir. Araştırmada seçilen cümleler üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerini sahip farklı cümlelerdir. Bu cümleler, yabancılar için hazırlanmış Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitaplarının A1, A2, B1 düzeyinden seçilmiştir.

Araştırmada amaçlı (amaçsal) örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem araştırmaya zengin veri sağlayan veya araştırmaya zengin veri sağlayabilecek örneklemdir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2016, s. 90). Yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerini gösteren cümleler, araştırmanın amacı doğrultusunda seçilmiştir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimiyle ilgili ders kitapları, çalışma kitapları, etkinlik kitapları ve okuma kitaplarının sayısı artmıştır. Bunun yanı sıra yabancılar için Türkçe öğretiminde en çok araştırılan konular; "... Kelime öğretimi, seviyeye uygun sözlük hazırlama, dilbilgisi öğretimi, Türkçe ders kitabı ve okuma kitapları hazırlama"dır (Dolunay, 2012, s. 87). Bu araştırma, yabancılar için hazırlanmış Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları ve Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları ile sınırlıdır. Araştırmada amaçsal örneklem bağlamında örnek seçimi yapıldığı için araştırma Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı A1, A2, B1 ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitap A1 / A2, B1 düzeyindeki örnek cümlelerle sınırlıdır. Bunun yanı sıra araştırmada daha çok Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2 ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1 / A2 düzeyindeki cümleler örnek olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni araştırmanın amaçsal örneklem bağlamında gerçekleşmesidir. Ancak "edilgen dönüşüm" yapılarının örnekleri Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2 düzeyi ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1 / A2 düzeyinde yer almadığından dolayı "edilgen dönüşüm" örnekleri için Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları B1 düzeyi ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B1 düzeyinden yararlanılmıştır.

Genel olarak bu araştırmada Yunus Emre Enstitüsü tarafından yabancılar için hazırlanan Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı A1, A2, B1 düzeyi ile Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları A1 / A2 ve B1 düzeyinden seçilen cümle örnekleri kullanılmıştır.

2. Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi

Harris, dönüşüm kavramını 1968 yılında 'Mathematical Structures of Language' (Dilin Matematiksel Yapıları) adlı eserinde genişletir. Harris'in en iyi takipçilerinden biri Chomsky'dir. Chomsky, farklı modellerden hareketle üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramına eklemeye yaparak üretici dönüşümsel dilbilgisini daha da genişletmiştir. Chomsky, üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramının açıklamasını 'Sözdizimsel Yapılar' adlı kitabında yapmaktadır. Ancak üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı daha sonra birçok eleştiri alır. Üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı, 20. yüzyılın ikinci yarısında itibaren dilbilim literatüründe en çok tartışılan kavramlarından biri olur (Kerimoğlu, 2014, s. 62-79; Demirci, 2014, s. 168-169; Kayabaşı, 2018, s. 261; Savaş, 2017, s. 25-27, Toklu, 2011, s. 81).

Üretici dönüşümsel dilbilgisi, dillerin üreticilik özelliğini benimsemiş dilbilgisi kuramıdır (Karaağaç, 2013, s. 840). Üretici dönüşümsel dilbilgisinin belli kurallarıyla cümle üretilmektedir. Chomsky, dönüşüm kurallarının yeni söz öbeği belirleyicilerini oluşturduklarını belirtmektedir. O, dönüşümlerin derin ve yüzey yapı unsurlarıyla gerçekleştiğini ifade etmektedir (Chomsky, 2014, s. 238-250). Derin ve yüzey yapıdan hareketle üretici dönüşümsel kurallarla sayısız cümle kurulabilmektedir (Aksan, 2009, s. 134-135). Chomsky ve Aksan'ın bu açıklamaları bağlamında düşünüldüğünde üretici dönüşümsel dilbilgisinden yararlanmanın yabancı dil olarak Türkçe öğretimini kolaylaştıracağı söylenilebilir. Çünkü Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen kişinin zihninde Türkçenin dil yapısı bulunmamaktadır. Zihinsel faktörün yabancı dil öğretiminde etkili bir unsur olması, dil öğrenen kişinin o anki psikolojisinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla üretici dönüşümsel dilbilgisinden yararlanmak bu açıdan önemlidir.

Dilbilimle ilgili sürekli araştırmalar yapılmış ve dilin farklı yönleri açıklanmaya çalışılmıştır. "1960'lara kadar davranışçı ruhbilimin etkisiyle yabancı dil öğretmenine dilbilgisini "öcü" olarak gösteren uygulamalı dilbilimci bugün anlaksal ruhbilime dayanarak dilbilgisini zorunlu buluyor" (Sezer, 1988, s. 148). Bu anlaksal durum, konuşucunun / konuşmacının içerisinde bulunduğu psikolojiye göre değişmektedir. Bu durum konuşucunun / konuşmacının 'bilinçaltı dilbilgisi', yani üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarının ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. Yabancı dil öğrenenin zihninde hedef dilin, düşüncesinin/ algısının olmaması, hedef dil öğrencisinde bu düşüncenin daha sonra oluşması yabancı dil öğreticisini üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramının geçerliliğine götürmektedir. Çünkü dil öğrenen kişi, zihnindeki sözcükleri hedef dildeki dilbilgisi kurallarına ister uysun ister uymasın belli bir şekilde ifade etmektedir.

Stevenson, Chomsky'nin üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarının insan zihninde doğuştan var olduğu düşüncesini savunur (Akt.: Altınörs, 2015, s. 228-229). Stevenson'un bu savunmasının temelinde, bir dili yabancı dil olarak öğrenenlerin düşüncelerini doğru olsun veya olmasın belli kurallar ile yeniden ifade etme yer almaktadır. Dolayısıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarından yararlanmak, hedef dil öğrencisine kolaylık sağlayabilir. Bu yüzden Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde, Türkçeyi belli sınırlar içerisinde belli kurallarla öğretmek yerine üretici dönüşümsel dilbilgisi kuralları bağlamında farklı dilbilgisel yapılardan yararlanmak gerekir. Bu durum, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde doğru bir strateji olacaktır. "Üretici dönüşümsel dilbilgisi, doğal bir dildeki sonlu sayıda kuralla bilgisine uygun sonsuz sayıda tümce üretebilen dönüşüm bileşeninin eklendiği bir kuramdır" (Kıran, 2016, s. 32). Levinas, Humbolt ve Kıran'ın dille ilgili bu açıklamaları incelendiğinde onların dille ilgili kuramlardan biri olan üretici

dönüşümsel dilbilgisinin özelliklerini açıkladıkları anlaşılmaktadır. Bu sebeple Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramından yararlanılabilir ve bu doğrultuda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi gerçekleştirilebilir.

Dönüşüm, öbek yapılardan başka öbek yapılar üretme sürecidir. Dönüşümler farklı şekillerde gerçekleşebilir. Bunlardan biri stilistik dönüşümdür. Stilistik dönüşüm / yer değiştirme dönüşümü, cümle öğelerinin yerlerinin değiştirmesi veya cümle öğelerinin bu özelliğe sahip olmasıdır. Seçimli dönüşüm ise stilistik açıdan düz bir cümleye soru ve olum(lu)luk ekinin eklenmesiyle farklı yapılara dönüşen üretici dönüşümsel dilbilgisi türüdür. Başka bir deyişle seçimli dönüşüm düz cümlelere soru ve olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle soru ve olumsuzluk cümlelerinin oluşturulmasıdır. Dönüşüm türlerinden bir diğeri zorunlu dönüşümdür. Zorunlu dönüşüm, temel cümlenin dilbilgisi kurallarının dışına çıkabilmesiyle ortaya çıkan dönüşümdür. Bu dönüşüm, cümlelerin bağlama durumunu ifade eden özne-yüklem, nesne-yüklem, özne-nesne, sözcük-sözcük bağlantısının uyum içerisinde olmasını ifade eder. Zorunlu dönüşüme uyum dönüşümü de denilmektedir (Uzun, 2000, s. 38-39). Uyum dönüşümü / zorunlu dönüşüm fiilin aldığı eke bağlı olarak da sağlanabilir. Örneğin, “akmak” sözcüğünün “-e”, “-den” eklerinden biriyle cümle içerisinde kullanılması ad ile fiilin uyumunun sonucudur. Durum ekleri, ismi fiile bağlayan eklerdir (Nurlu, Özkan, Kutlu, Korkmaz ve İlgün, 2017, s. VII). Durum ekleri geldikleri ismin cümledeki fiilin belirleyicisi konumundadır.

Bütün bu dönüşümlerin yanı sıra bir cümlede birden fazla dönüşüm gerçekleşiyorsa buna çift tabanlı dönüşüm (genel dönüşüm) denir. Çift tabanlı dönüşümde bir cümleden birden fazla cümlenin üretilmesi / oluşturulması demektir. Yerine koyma dönüşümü / sözcük değiştirme dönüşümü daha çok sözcüklerin cümle içerisinde eş anlamlısıyla yer değiştirilmesidir. Bu dönüşüm türü sözcüklere gelen eklerle de gerçekleşebilmektedir. Katma dönüşümü / silme dönüşümü daha çok soru cümlelerinde bir sözcüğün silinerek o sorunun anlamını sağlayan soru sözcüğü yerine “cevap” niteliğindeki sözcüğün yazılmasıdır. Edilgen dönüşüm ise bir cümlenin etken ve edilgen duruma dönüşümünü ifade eder. Edilgen dönüşümde birden çok işlem söz konusudur. Bütün bunların yanı sıra eğer bir cümlede dönüşüm yalnızca cümlenin bir bölümüne yönelikse buna yerel dönüşüm denir. Eğer cümlenin temel yapılarından başka yapıya / yapılara ihtiyaç duyulmuyorsa buna tekçil dönüşüm denir. Soru ve olumsuzluk ekleriyle yapılan dönüşüm tekçil dönüşümdür (Uzun, 2000, s. 38-41). Bunun yanı sıra bir cümlede, stilistik dönüşüm, seçimli dönüşüm, yerine koyma/ sözcük değiştirme dönüşümü, katma-silme dönüşümler, uyum dönüşümü/ zorunlu dönüşüm, çift tabanlı dönüşüm ve edilgen dönüşümler gibi dönüşüm türlerinin birkaçı bulunuyorsa bu dönüşümleri karma dönüşümler olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca dönüşümler farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin, Chomsky ise dönüşümleri “zorunlu dönüşüm” ile “zorunlu olmayan dönüşüm” şeklinde sınıflandırmaktadır (Kıran ve Kıran (Eziler), 2010, s. 173). O’Grady (1997) ise dönüşümleri “zorunlu dönüşüm” ve “seçimlik dönüşüm” olarak sınıflandırmaktadır (Akt.: Kayabaşı, 2018, s. 286).

Dönüşüm, temel cümlelerin birleşmesiyle oluşan yapıya/ yapılara denir. Dönüşümler belli işlemlerden geçerek gerçekleşmektedir. Bir cümledeki bu işlemler silme, ekleme, değişim ve değişimle sağlanmaktadır. Bütün bunlar Chomsky’nin üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramına dayanmaktadır (Huber, 2008, s. 238). Gross (1998, s. 73-79), Harris’in dönüşüm türlerini dokuz başlık altında açıkladığını belirtmektedir. Bunlar; edilgen dönüşüm, giriş dönüşümü, değişim dönüşümü, adlaşma dönüşümü, sıfat dönüşümü, iyelik dönüşümü, adillaşma dönüşümü, eleme dönüşümü ve olumsuzluk dönüşümüdür (Akt.: Toklu, 2011, 80). Chomsky’nin, O’Grady’in, Huber’in, Harris’in ve Uzun’un

yaptığı dönüşümlerle ilgili sınıflandırmalar dikkate alındığında dönüşümlerin farklı şekillerde türlere ayrılabilceği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Uzun'un yaptığı dönüşüm sınıflandırılmasının Chomsky'nin, O'Grady'in, Huber'in ve Harris'in yaptığı dönüşüm sınıflandırmasını kapsadığı anlaşılmaktadır.

Carroll, üretici dönüşümsel dilbilgisinin söz veya söz öbeklerinden oluştuğunu ifade etmekte ve üretici dönüşümsel dilbilgisinin bilişsel ruhbilimin öğrenme ilkelerine dayandığını belirtmektedir. Dilin bilişsel yönü düşünceyi, zihinsel süreci ve dilin soyut boyutunu ifade eder (Peçenek, 2008, s. 72). Bu açıklamalar doğrultusunda düşünüldüğünde yabancı dil öğretiminin sözcüğü, söz öbeğini, cümleyi, sözcüğün yapısını, cümleyi ve cümlenin yapısını içerisinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu öğeler ancak zihinsel faktörlerle açıklanabilir. Dil öğretiminde, dilin yapısıyla ilgili özellikler göz önüne alındığında zihinsel sürecin dil öğretiminde önemli rol oynadığı görülmektedir. Dil öğretiminde zihinsel süreçlerin etkili olması, yabancı dil öğretiminde üretici dönüşümsel dilbilgisinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Çünkü üretici dönüşümsel dilbilgisi, dilin psikolojik ve zihin ilişkisini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle bireyin zihnindeki dilsel yapılar, üreticilik ve işlevsellikle ortaya çıkmaktadır.

Üretici dönüşümsel dilbilgisi, temel cümlenin kurulması bu cümlelerin olumlaştırılması, olumsuzlaştırılması, sorulaştırılması, edilgen yapıya dönüştürülmesi veya başka dönüşüm türlerinin uygulanmasıyla ilişkilidir (Göknel, ?, s. 263). Bir cümledeki dilbilgisi yapılarının sınırları dönüşümlerin çerçevesini de belirlemektedir. Bu yüzden bu araştırma, üretici dönüşümsel dilbilgisi dönüşüm türleri dikkate alınarak yapılmıştır. Araştırmada dönüşüm türleri doğrultusunda Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Türkçedeki dilbilgisi yapılarının üreticilik ve işlevsel yönü açıklanmaya çalışılmıştır.

3. Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları

Hızla gelişen ve değişen bir çağda, yabancı dil öğretmek, öğrenmek bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bu durum yabancı dil olarak öğretilen ve öğrenilen dilde birçok materyalin hazırlanmasına da zemin hazırlamıştır. Bu sebeple yabancı dil öğretiminde hazırlanan materyallerden önemli biri yabancı dil olarak hazırlanan Türkçe ders kitaplarıdır. Çünkü kitap hem öğrenciye hem de öğretmene rehberlik eden kolay ulaşılabilir materyallerden biridir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmeye başlanmasıyla beraber materyal / araç-gereç olarak hazırlanan Türkçe kitapları da artmaya başlamıştır. Yabancılar için hazırlanan Türkçe kitaplarının Türkçenin yabancı dil olarak öğretimini-öğrenimini amaç edindiği kesindir. Ancak bu kitaplarda benimsenen dil öğretim kuramı, yaklaşımı, yöntemi, tekniği, ilkesi, kitaplar için seçilen metin örnekleri yabancı dil olarak Türkçe öğretimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü yabancı dilin öğretimi ana dili öğretimi gibi değildir. Bu yüzden "yabancılar için Türkçe öğretiminde öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda yöntemler seçilerek" de (Er, Biçer ve Bozkırlı, 2012, s. 64) yabancı dil olarak Türkçe öğrenimi gerçekleştirilebilir.

1970'lerden sonra gelişen söylem ve edim bilim incelemelerinde, dil kullanımının amacı, sözcük ve tümceler geneli anlamları dışında, kişiye ve bağlama dayanan anlamları öne çıkarmasıdır. En az yapı ve anlam kadar dille ne yaptığımız, bir cümleyi niye ürettiğimiz de önemlidir (Erdem ve Çelik, 2011, s. 1067). Türkçede bir cümlenin dilbilgisi yapısı değiştirilerek aynı anlama gelebilecek birçok cümle

kurulabilir. Bu durumun Türkçedeki cümlelerin anlam zenginliğinden, eklerden, ses yapısından ve üreticilik özelliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bu gibi özellikler dikkate alınarak yabancı dil olarak Türkçe öğretilmeye çalışılmalı ve yabancılar için hazırlanacak Türkçe ders kitaplarının da bu özellikler doğrultusunda hazırlanmasına özen gösterilmelidir. Chomsky, dilin belli dönüşümlerle sınırsız sayıda cümle üretebileceğini belirtmektedir (Chomsky, 2014, s. 238, 239, 240, 249, 250). Chomsky'nin bu açıklamaları ve Türkçenin sahip olduğu özellikler düşünüldüğünde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde benimsenecek kuram üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramıdır. Üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramıyla farklı şekillerde cümleler kurulabilir / oluşturulabilir. Bu cümlelerin bazılarında sözcük ekleme yapılabılırken bazılarında ise sözcük değişimi yapılabilmektedir. Bazı cümlelerde ise etkenden edilgene dönüşüm söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türkçenin sahip olduğu sentaks ve semantik özellikler, Türkçeyi üretici dönüşümsel bağlamda zengin kılan unsurlardır. Yabancılar için hazırlanmış Türkçe öğretimi ders kitaplarının okuma metinlerindeki cümlelerin oluşturulmasında ve metne ait etkinliklerde bu kuramdan yararlanmak Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ve öğrenimini daha da kolaylaştırılabilir.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Deseni

Yabancılar için hazırlanmış Türkçe öğretimi ders kitaplarından hareketle üretici dönüşümsel dilbilgisi örneklerinin verildiği bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinden yararlanılmıştır. Nitel çalışmada gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45). Nitel çalışmada doküman incelemesi, amaçlanan olay ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı kaynaklardır. Bu kaynaklar ders kitabı veya diğer yazılı kaynaklar olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217-219; Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 84).

Araştırmada doküman olarak kullanılan yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki üretici dönüşümsel dilbilgisi özellikleri taşıyan cümleler, araştırmanın amacı doğrultusunda seçilip kullanılmıştır. Araştırmada örnek olarak kullanılan yabancılar için Türkçe ders kitaplarındaki bazı üretici dönüşümsel dilbilgisi cümleleri bazen doğrudan alıntı olarak verilmiş bazen de bu cümlelerin görsellerine yer verilmiştir.

4.2. Araştırmanın Veri Aracı ve Süreci

Bu araştırmanın veri toplama aracı yabancılar için hazırlanmış Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları'dır. Öncelikle üretici dönüşümsel dilbilgisinin ne olduğu açıklanarak üretici dönüşüm türleri belirlenmiştir. Uzun'un "Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe" kitabındaki dönüşüm türleri dikkate alınarak bu türler açıklanmış daha sonra yabancılar için Türkçe ders kitaplarındaki A1, A2 ve B1 düzeyinden hareketle dönüşüm türlerine örnekler vermeye çalışılmıştır. Uzun'un dönüşüm sınıflandırılması genel olarak stilistik dönüşümler / yer değiştirme dönüşümleri, seçimli dönüşümler, çift tabanlı dönüşüm (genel dönüşümler), yerine koyma dönüşümleri / sözcük değiştirme dönüşümleri, katma ve silme dönüşümleri ile edilgen dönüşümdür (Uzun, 2000, s. 37-40). Bu sınıflandırma dışında farklı başlıklar adı altında dönüşüm adlandırılmaları da bulunmaktadır. Araştırmada dönüşüm kurallarının

özellikleri ile Uzun'un dönüşüm türlerinin genel sınıflandırılması göz önünde bulundurulmuştur. Bu dönüşüm türlerine verilen örneklerde Türkçenin dönüşümsel cümle yapıları da dikkate alınmıştır. Uzun'un dönüşüm türleriyle ilgili adlandırmasına ek olarak bu araştırmada, üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerinin birkaçını taşıyan cümleler "karma dönüşümler" olarak adlandırılmıştır.

Araştırmada kullanılan Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2 ve B1 düzeyleri üç kitap şeklindedir. Ancak Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları A1/A2 düzeyi birlikte tek kitap olarak on iki üniteden oluşurken B1 düzeyi ise tek kitap olarak on iki üniteden oluşmaktadır.

Dönüşüm türlerinin stilistik dönüşümlerine / yer değiştirme dönüşümlerine, seçimli dönüşümlere, çift tabanlı dönüşümlere (genel dönüşümlere), yerine koyma dönüşümlerine / sözcük değiştirme dönüşümlerine, katma ve silme dönüşümlerine ve karma dönüşümlere Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2 ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları A1 / A2 düzeyinden örnekler verilmiş ve açıklanmıştır. Edilgen dönüşüm cümlelerine ise Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı B1 ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B1 düzeyinden hareketle örnekler verilmiştir. Bunun nedeni bu kitapların A1 ve A2 düzeyinde "edilgen dönüşüm" yapılarının geçmemesidir.

5. Bulgu ve Yorumlar

Bu araştırmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde üretici dönüşümsel dilbilgisinin önemini belirlemeye çalışmaktır. Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları A1, A2, B1 ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları A1 / A2, B1 düzeylerinden amaçlı örneklem bağlamında seçilen cümleler örnek olarak verilmiştir. Buradan hareketle Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarının önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

5.1. Stilistik Dönüşümler / Yer Değiştirme Dönüşümleri

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabının temel düzeyinde (A1 ve A2) yer verilen "Dün nereye gittin?" ile "Dün ne yaptın" sorusuna "Dün sinemaya gittim." (Yeni Hitit 2014 A1/ A2, 2014, 45) cümlesinin cevap olarak (Dün sinemaya gittim.) verilmesi anlam açısından birinci soruya uygundur. Ancak ikinci soru için bu cevabın verilmesi, açık ve net değildir. Çünkü "Dün ne yaptın?" sorusu, birinci soruya göre açıklayıcı cevap isteyen bir soru cümlesidir. Böyle bir durumda konuşucunun/ konuşmacının bu iki soruyu sorabilmesi ve dinleyicinin iki farklı soruya bu şekilde bir (Sinemaya gittim.) cevap vermesi dilin üreticilik ve işlevsel yönünü göstermektedir. Bunun yanı sıra her iki soru cümlesindeki öğelerin yeri değiştirilerek bu soru cümleleri daha farklı şekilde de ifade edilebilir. Bu ise dilin stilistik özelliğidir. Örneğin; "Dün nereye gittin? cümlesinin "Nereye gittin dün?" şeklinde de ifade edildiği / yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra "Dün nereye gittin?" sorusu yerine, duruma göre "Dün ne yaptın" cümlesi de söylenebilir. Bu cümle, "Ne yaptın dün" şeklinde de ifade edilebilir. Bu cümleler anlam ve öğelerin işlevleri açısından özdeştir. Kısacası bu cümleler arasındaki fark stilistiktir. Yani Türkçe bir cümledeki herhangi bir öğenin yerinin seçimi konuşucunun / dil öğrencisinin zihnine, bilgi alanına, bakış açısına, dili kullanma yeteneğine, konuşmacının o anki konuşma işlevine ve konuşma bağlamına bağlıdır. Dönüşüm kurallarının uygulandığı bu cümleler (Dün nereye gittin ile Dün ne yaptın) anlam olarak farklıdır. Ancak verilen cevabın "Dün sinemaya gittim" olması, her iki soru cümlesini anlam açısından aynı işlev kategorisine taşımaktadır. "Dün ne yaptın?" soruna, konuşucunun / konuşmacının vereceği cevap, bir süreci anlatmasıyken "Dün nereye

gittin?" sorusunun cevabı ise bir yere gitme eyleminin yerinin açıklamasını içermektedir. Bu gibi cümlelerdeki öğelerin dizilişi, konuşmacının dil yetisine, vurgulamak istediği öğeye göre değişebilmektedir.

Görsel 1: Stilistik Dönüşümler/ Yer Değiştirme Dönüşümleri

Polis : Açın lütfen, polis!

Adam : Buyurun memur bey.

Polis : Hakkınızda şikayet var.

Adam : Şikayet mi?

(Yeni Hitit A1/ A2, 2014, s. 74).

Görsel 1’de verilen cümleler incelendiğinde birinci cümlede geçen “açın” fiili, Türkçe öge dizilişine göre cümlenin sonunda yer alması gerekirken ancak vurgu, konuşmanın durumuna ve yazarın tercihinin göre “açın” fiili cümlenin başında verilmiştir. Bu durum Türkçenin stilistik dönüşüm dil özelliğinin göstergesidir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bu özelliği göz önünde bulundurmamak veya yabancı dil öğrencisine bunu fark ettirmek, dil öğrencisinin Türkçenin yapısını kolay bir şekilde anlamasına ve kavramasına yardım edecektir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bu tür stilistik dönüşümler / yer değiştirme dönüşümleri daha çok yabancı dil öğrencilerinin konuşma ve yazılarında görülmektedir. Dolayısıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin konuşma ve yazma becerisi etkinliklerinde üretici dönüşümsel cümlelere yer vermek gerekir.

5.2. Seçimli Dönüşümler

Yedi İklim Türkçe A1 düzeyinde verilen “Yaren ağlıyor mu?” sorusuna, “Evet, Yaren ağlıyor.” ve “Hayır, Yaren ağlamıyor, gülüyor.” (Yedi İklim Türkçe A1, 2015, s. 47) gibi cümlelerin cevap olarak verilmesi seçimli dönüşüm kurallarına örnektir. Bunun yanı sıra bu soru cümlesi “Yaren ağlamıyor mu” şeklinde de sorulabilir. Konuşucu/ konuşmacı, bu soruya “Hayır, Yaren ağlamıyor”, “Hayır, Yaren gülüyor.” veya “Evet, Yaren ağlıyor.” şeklinde de cevap verebilir. Bütün bu cümleler konuşmacı/ konuşucu için cevap niteliğindeki cümlelerdir.

Görsel 2: Seçimli Dönüşüm Yapılarına Örnek Etkinlik

9. Okuyalım, tamamlayalım.
Ne Var, Ne Yok?

Var Yok

Sınıfta defter var mı?
Evet, sınıfta defter var.
Evet, var.

Sınıfta bardak var mı?
Hayır, sınıfta bardak yok.
Hayır, yok.

Sınıfta kalem var mı?
....., sınıfta

Sınıfta polis var mı?
....., sınıfta

Sınıfta öğretmen var mı?
....., sınıfta

Sınıfta harita var mı?
....., sınıfta

Sınıfta cetvel var mı?
....., sınıfta

Sınıfta top var mı?
....., sınıfta

(Yedi İklim Türkçe A1, 2015, s. 21).

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı A1 düzeyinden seçilen bu etkinliğin, kitabın görselinden hareketle tamamlanması istenmiştir. Kitapta sınıfla ilgili verilen görsel göz önünde bulundurulmadığında görseldeki soruların bireyin dil becerisindeki başarısına göre cevaplanabileceği anlaşılmaktadır. Görsel 2'deki cümleler incelendiğinde "Sınıfta kalem var mı?" sorusuna, "Evet, sınıfta kalem var.", "Hayır, sınıfta kalem yok." şeklinde cevapların verilebileceği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra ileri düzey Türkçe yapılarını bilen bir öğrenci görseldeki soruya; "Sınıfta kalemin olup olmadığından haberim yok." veya sadece "bilmiyorum, haberim yok" vs. cevaplar da verebilir. Bu durum, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde seçimli dönüşümsel dilbilgisinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Seçimli dönüşüm yapılarında cümlede boş bırakılan bir yer, bireyin düşünce yapısına, bilgi alanına ve dili kullanma becerisine göre değişebilmektedir. Örneğin, "Kütüphane birinci katta mı?" sorusuna "Hayır, kütüphane bu katta, ileride solda?", "Evet, kütüphane birinci katta." (Yeni Hitit A1 / A2, 2014, s. 12) gibi cevaplar verilebilir. Bu, konuşucu ve dinleyicinin konuşma durumuna, bağlamına ve işlevine ve göre şekillenmektedir. Bu soru cümleleri, olumlu soru ya da olumsuz soru şekli de oluşturulabilir / kurulabilir. Bu dönüşümler ekler ve sözcüklerle gerçekleşmekte, ancak bazı seslerin kalın, ince veya bazı sözcüklerin ünlü veya ünsüzle bitmesi sözcüklere gelen eklerin farklı olmasına neden olmaktadır. Dönüşümün soru cümlesine göre olumlu olması, olumlu dönüşüm; dönüşümün soru cümlesine göre olumsuz olması, olumsuz dönüşüm örneğidir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde seçimli cevapların verilmesine dikkat etmek, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin konuşma ve yazma becerisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

5.3. Uyum Dönüşümü / Zorunlu Dönüşüm

Yabancılar için Türkçe öğretiminde önemli olan diğer bir dönüşüm yapısı, özne-yüklem, nesne-yüklem uyuşmasından ortaya çıkan uyum dönüşümü/ zorunlu dönüşümdür. Örneğin, “Bizim gözlüğünüz nerede?” (Yeni Hitit A1/ A2, 2014, s. 33) sorusu, yanlış ekten dolayı yanlış olarak kabul edilmiştir. Örnek olarak verilen cümledeki yanlış ekin üzerinin çizilip cümlelerin bu ekten dolayı yanlış kabul edilmesiyle öğrencilere bu cümlelerin “Bizim gözlüğümüz nerede?” şeklinde doğru yazılması gerektiği fark ettirilmeye çalışılmıştır. Bu cümledeki eklerin zorunlu, uyumlu dönüşüm hâli, cümlede geçen “bizim” sözcüğüyle ilişkilidir. Türkçenin bazı cümlelerinde şahıs zamiri (cümlelerin öznesi) verilmediği durumlarda bu cümlelerin öznesinin yüklemden anlaşılması uyum dönüşümüyle ilişkilidir. Uyum / zorunlu dönüşüm cümle öğelerinin birbiriyle uyumunu içerdiği gibi cümle içerisinde birbirine bağlanan sözcüklerin uyumunu da içermektedir.

Görsel 3: Uyum Dönüşümü / Zorunlu Dönüşüm Özelliklerini Taşıyan Bir Etkinlik

9 Yanlış çizelim

1. Benim kız arkadaşım/arkadaşın Ekin, üniversitede öğrenci.
2. Benim ailem/ailesi Ankara’da yaşıyor.
3. Babam emekli, annem/annemiz avukat.
4. Sizin iki kardeşi/kardeşiniz var.
5. Ben boş zamanlarımda/zamanlarımda tenis oynuyorum.
6. Kimin kardeşi/kardeşiniz İzmir’de okuyor?
7. Onun amcası/amcam üç dil biliyor.

(Yeni Hitit A1/ A2, 2014, s. 35).

Görsel 3’teki renkli sözcüklerin doğru seçilmesi ve yanlış ek alan sözcüğün üzerinin çizilmesinin istenmesi, cümlelerde geçen “benim”, “sizin”, “ben”, “kimin”, “onun” sözcüklerine bağlı olarak yapılan bir etkinliktir. Bu örneklerdeki durum da üretici dönüşümsel dilbilgisinin uyum dönüşümü/ zorunlu dönüşüm kuralıyla ilişkilidir.

Türkçede uyum dönüşümü / zorunlu dönüşüm öge uyumunun sonucu olabileceği gibi fiilin aldığı eke göre de olabilmektedir. Örneğin, Görsel 3’ün ikinci cümlesi olan “Benim ailem Ankara’da yaşıyor” cümlesindeki “yaşıyor” fiilinin (yüklemine) belirleyicisi “da” ekidir. “Yaşamak” sözcüğü, yüklem olarak bir yerde kalıcı olma anlamında kullanılıyorsa o cümle tümlecinin aldığı ve tümleci fiile bağlayan ek “-da /-ta” ve “-de /-te” ekidir. Bunun yanı sıra “yaşamak” sözcüğünün aldığı ek bağlama göre değişkenlik de gösterebilir. Uyum dönüşümü / zorunlu dönüşüm dilbilgisi kuralları bağlamında düşünüldüğünde hem cümledeki fiilin hem de ekin birbirinin belirleyicileri olduğu anlaşılmaktadır.

Her ne kadar “-da” bulunma hâl ekini alan diğer birçok fiil bulunsa da bu cümlede geçen “-da” bulunma hâl eki birçok fiilin de artık bu cümleye gelememe durumunu belirlemektedir.

5.4. Çift Tabanlı Dönüşüm (Genel Dönüşümler)

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin A1 ve A2 düzeyinde kısa ve az ek almış sözcükleri kullanmak, cümlelerin kolay anlaşılmasını sağlamaktadır. Birbirine bağlı birden fazla cümlelerin kısa cümleler şeklinde ifade edilmesi çift tabanlı dönüşüm kuralıyla ilişkilidir. “Dün akşam bir film seyrettim. Çok komikti.” cümlelerinin “Dün akşamki film çok komikti” (Yeni Hitit A1/ A2, 2014, s. 77) şeklinde ifade edilmesi / yazılması üretici dönüşümsel dilbilgisinin çift tabanlı dönüşümüyle ilişkilidir. Bu cümleler daha farklı şekilde de ifade edilebilir. Örneğin, “Dün akşam, çok komik olan filmi seyrettim.”, “Dün akşam seyrettiğim film çok komikti”, “Çok komik olan filmi, dün akşam seyrettim.” gibi birçok cümle türetilir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeyinde bu dönüşüm türünden yararlanabilir. Örneğin, A1 düzeyinde yer alan birkaç cümle bazı dilbilgisi yapılarıyla A2 düzeyine dönüştürülebilir. Bunun yanı sıra B1, B2 veya C1 düzeyinde yer alan bazı uzun ve anlaşılması zor cümleler birkaç dönüşüm kuralıyla A1 veya A2 düzeyine dönüştürülebilir. Bütün bunlar çift tabanlı dönüşüm kurallarıyla gerçekleşmektedir.

Görsel 4: Çift Tabanlı Dönüşüme Yönelik Örnek

1. Önce ellerimi yıkadım. 2. Sonra kahvaltı ettim. 3. Daha sonra dişlerimi fırçaladım.

Kahvaltıdan önce ellerimi yıkadım.
Kahvaltı etmeden önce ellerimi yıkadım.

Kahvaltıdan sonra dişlerimi fırçaladım.
Kahvaltı ettikten sonra dişlerimi fırçaladım.

1. Önce bankaya gittim. 2. Sonra alışveriş yaptım. 3. Daha sonra eve geldim.

Alışverişten önce bankaya gittim.
Alışveriş yapmadan önce bankaya gittim.

Alışverişten sonra eve geldim.
Alışveriş yaptıktan sonra eve geldim.

Sofya lokantada çalışıyor. / Sofya üniversitede okuyor.

Sofya hem çalışıyor hem üniversitede okuyor.

(Yedi İklim Türkçe A2, 2016, s. 11, 64).

Görsel 4'teki cümleler incelendiğinde üç ayrı cümleden hareketle çift tabanlı dönüşümlerle farklı yapılar şeklinde cümleler türetilbileceği anlaşılmaktadır. "Önce ellerimi yıkadım.", "Sonra kahvaltı ettim." ve "Daha sonra dişlerimi fırçaladım." bu üç ayrı cümle sözcük, yapı, dilbilgisi ve okunabilirlik açısından A1 düzeyi cümleleridir. Bu üç ayrı cümlelerin tek bir cümle şeklinde farklı şekillerde ifade edilmesi veya yazılması, (dönüştürülmesi) üretici dönüşümsel dilbilgisinin çift tabanlı dönüşümünün sonucudur. Aynı durum "Sofya lokantada çalışıyor. / Sofya üniversite okuyor." cümlelerinin "Sofya hem çalışıyor hem de üniversite okuyor." cümlesine dönüşümü için de geçerlidir. Bütün bu dönüşümler Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ve öğrenimini kolaylaştırmaktadır.

Çift tabanlı dönüşümün farklı şekilleri bulunmaktadır. Örneğin, "Önce kahvaltı ettim. Sonra dişlerimi fırçaladım." cümlesinin "Kahvaltıdan sonra dişlerimi fırçaladım." (Yedi İklim Türkçe A1, 2015, s. 59) cümlesine; "Murat çay içiyor, bu sırada gazete okuyor." cümlesinin "Murat hem çay içiyor hem de gazete okuyor" (Yedi İklim Türkçe A2, 2016, s. 64) cümlesine; "Kadın elmayı soyuyor. Kadın elmayı yiyor" cümlelerinin "Kadın elmayı soyup yiyor" (Yeni Hitit A1/ A2, 2014, s. 129) cümlesine dönüştürülmesi çift tabanlı dönüşümün farklı eklerle dönüşümünü göstermektedir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi etkinliklerinde bu gibi üretici dönüşümsel kuralları taşıyan cümlelere yer verilmesi, yabancı dil öğrencisinin hedef dilin yapısını anlaması ve kendi zihinsel cümle yapısına göre cevap vermesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle yazma etkinliklerinde bu gibi cümlelere yer vermek Türkçe cümle yapısının öğrenilmesinde yararlı olacaktır.

Üretici dönüşümsel dilbilgisiyle A1 düzeyi özelliklerini taşıyan bir cümle A2 düzeyine veya daha ileri düzeye dönüştürülebilmektedir. Örneğin, "Önce kahvaltı ettim. Sonra dişlerimi fırçaladım." cümleleri "Kahvaltıdan sonra dişlerimi fırçaladım." (Yedi İklim Türkçe A1, 2015, s. 59) şekline dönüştürülmesi, üretici dönüşümsel dilbilgisinin çift tabanlı türüyle ilişkilidir. Bu dönüşüm "-dan sonra" dilbilgisi yapısıyla gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra "Geçen yıl yalnızca spor yaptım. Kilo verdim." cümlesinin "Geçen yıl yalnızca spor yaparak kilo verdim." (Yeni Hitit A1/ A2, 2014, s. 133) cümlesine dönüşümü çift tabanlı dönüşümün diğer bir örneğidir. Bu cümledeki dönüşüm de "-arak" ekiyle gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Çift Tabanlı Dönüşüme Örnek Cümleler

1	Ayşe Hanım markete gitti. Ayşe Hanım alışveriş yaptı. →Ayşe Hanım markete gidip alışveriş yaptı.
2	Dişlerimi fırçalamadım. Yattım. →Dişlerimi fırçalamadan yattım.
3	Ayakkabılarımı giymedim. Dışarı çıktım. →Ayakkabılarımı giymeden dışarı çıktım.
4	Biz sinemaya gitmedik. Tiyatroya gitmeyi tercih ettik. →Sinemayı gitmeyip tiyatro gittik.
5	Julia otobüse binmedi. Yürüdü. →Julia otobüse binmeyip yürüdü.
6	Adresi polise sordu. Böylece evi buldu. → Adresi polise sorarak evi buldu.
7	Çocuk yağmurda oynadı. O çocuk ıslandı. →Yağmurda oynayan çocuk ıslandı.
8	Çocuk dondurma yedi. O çocuk hastalandı. →Dondurma yiyen çocuk hastalandı.

(Yedi İklim Türkçe A1, 2015, s. 94, 96, 155)

Tablo 1 incelendiğinde çift tabanlı üretici dönüşümsel dilbilgisi yapılarıyla birbirine bağlanan cümlelerin bazı eklerle tek bir cümle hâline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Tablo 1'de verilen cümlelerin "-ip", "-madan", "-meden", "-meyip", "-arak", "-an", "-en" ekleriyle tek cümle hâline dönüştüğü görülmektedir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bu gibi yapıların bulunduğu cümlelerin A1 düzeyine dönüşümü kısa birkaç cümleyle sağlanabilir ya da A1 düzeyindeki birkaç cümle bu gibi

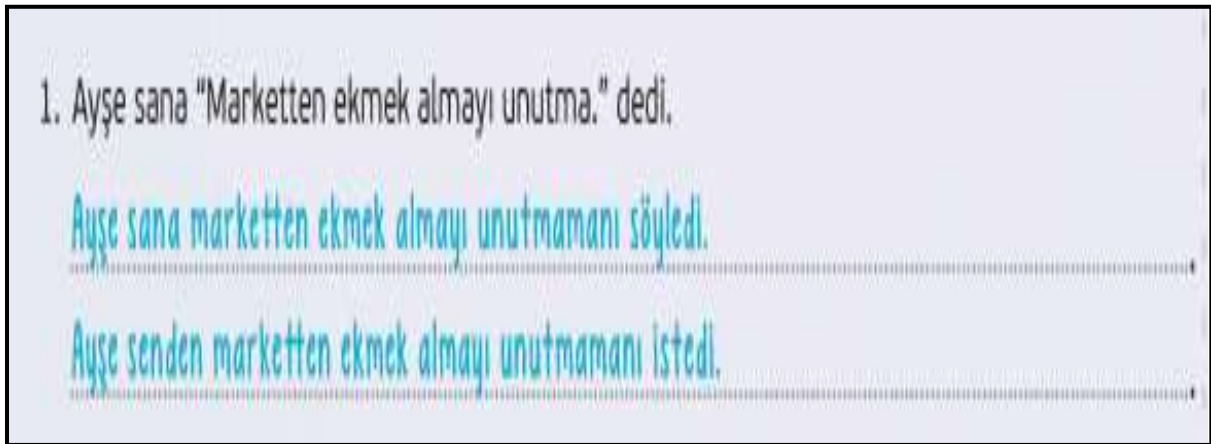
yapılarla A2, B1, B2 veya C1 düzeyine dönüşümü gerçekleştirilebilir. Örneğin, Tablo 1'deki "Çocuk dondurma yedi. O hastalandı." cümlelerin "Çocuk dondurma yediği için hastalandı." veya "Çocuk dondurma yediğinden dolayı hastalandı." şeklinde ifade edilmesi, yabancı dil öğrencisinin ileri düzey dil becerisine örnek cümlelerdir.

5.5. Yerine Koyma Dönüşümü / Sözcük Değiştirme Dönüşümü

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ve öğreniminde bazı cümlelerdeki sözcüklere gelen ek/ ekler cümleyi anlaşılır kılmakta ya da sözcüğe gelen ek / ekler cümlelerin anlaşılmasına neden olmaktadır. Örneğin, "Olimpiyat oyunlarına dört yılda bir farklı ülkelerden binlerce sporcu katılıyor.", "Olimpiyat oyunlarına dört yılda bir farklı ülkelerden binlerce sporcu katılmakta." (Yeni Hitit A1 / A2, 2014, s. 75) cümlelerinde kullanılan "katılıyor" fiiline gelen "-yor" ile "-makta" ekinin işlevi aynıdır. Ancak biri (-yor) daha çok günlük dilde kullanılırken diğeri (-makta) resmi dilde (bilimsel dilde) kullanılmaktadır. A1 düzeyindeki bir öğrenci "-yor" ekinin kullanıldığı cümleyi anlayabiliyorken "-makta" ekinin geçtiği cümleyi anlamayabilir.

Yerine koyma dönüşümünün / sözcük değiştirme dönüşümünün uygulandığı; "Öğretmen, bana 'ödevini yap' dedi." cümlesinin "Öğretmen, bana ödevimi yapmamı söyledi." veya "Öğretmen, benden ödevini yapmamı istedi." (Yedi İklim Türkçe A2, 2016, s. 85) cümleleri şeklinde yazılabilmesi, üretici dönüşümsel dilbilgisi yerine koyma / sözcük değiştirme dönüşümüyle ilişkilidir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yerine koyma dönüşümü / sözcük değiştirme dönüşümüyle ilgili etkinlik çalışmalarının yapılması dil öğrencisinin sözcüklerin eş anlamlarını ve sözcüklerin cümle içerisindeki kullanımlarını öğrenmesi sağlanacaktır. Ayrıca yabancı dil öğrencisi (dil öğrenen kişi) bu dönüşümler sayesinde doğrudan anlatımlı cümlelerin nasıl dolaylı anlatım cümlelerine dönüştüğünü anlayacaktır.

Görsel 5: Yerine Koyma Dönüşümü / Sözcük Değişimi Dönüşümüne Örnek Etkinlik

(Yedi İklim Türkçe A2, 2016, s. 85).

Görsel 5'teki doğrudan alıntılı bu cümlelerin birkaç ek ve sözcük değişimiyle farklı şekilde ifade edilmesi, dil öğrencisinin dilin bazı dilbilgisi yapılarını ezberlemekten ziyade hedef dilin genel mantığını öğrenmesi gerektiğini göstermektedir. Yabancı dil öğrencisinin ana dilindeki dilbilgisi yapıları ve sözcüklerin anlamları ve kullanımları hedef dilden farklı olabilir. Ana dil ve hedef dil arasındaki bu farklılık dönüşümsel dilbilgisinin üreticiliğinin ve işlevinin önemli olduğunu

göstermektedir. Dolayısıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde üretici dönüşümsel dilbilgisi kurallarından yararlanmak, Türkçenin öğretimini ve öğrenimini kolaylaştırılabilir. Görsel 5'teki dönüşümlerde hem ek değişimi hem de sözcük değişimi yapılmıştır. Bu dönüşümlerdeki ek ve sözcük değişimi cümlenin kuruluş yapısı ve anlamına göre değişkenlik gösterebilir.

Görsel 5 incelendiğinde birinci cümlenin dönüşümü olan alt cümlelerden birinci cümlenin "-manı" eki ve "söyledi" sözcük değişimiyle; ikinci alt cümlenin ise "-den", "-manı" ekleri ve "istedi" fiilinin cümleye eklenmesiyle yeniden yazıldığı / oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu cümleler her ne kadar farklı şekilde oluşturulsa da anlam olarak aynı durumu ifade etmektedir.

Yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarında geçen; "Ben her zaman okula bisikletle giderim." cümlesinin "Ben hep okula bisikletle giderim." cümlesine; "Ben bazen okula bisikletle giderim." cümlesinin "Ben ara sıra okula bisikletle giderim." cümlesine; "Ben genellikle okula bisikletle giderim." cümlesinin "Ben çoğu zaman okula bisikletle giderim." cümlesine; "Ben hiçbir zaman okula bisikletle gitmem." ile "Ben hiç okula bisikletle gitmem / Ben asla okula bisikletle gitmem." (Yedi İklim Türkçe A2, 2017, s. 52) cümlelerine dönüştürülmesi üretici dönüşümsel dilbilgisinin yerine koyma ve sözcük değiştirme dönüşümüyle ilişkilidir. Yerine koyma ve sözcük değişimi şeklinde gerçekleşen bu dönüşümler Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenin zihninde yeni sözcük ve yeni cümle yapılarının edinmesini sağlar. Bu örnek cümlelerde sadece sözcük değişimi / dönüşümü olmuştur. Ek değişiminin yapıldığı; "Her sabah yürüyüş yapıyorum.", "Her sabah yürüyüş yaparım." (Yedi İklim Türkçe A2, 2016, s. 78) bu cümlelerdeki dönüşüm, yerine koyma dönüşümü / sözcük değiştirme dönüşümüyle ilişkilidir. Bu yüzden konuşma ve yazma etkinliklerinde bu gibi kullanımlara yer vermek, dil öğrencisinin kendisini ifade etmesinde ve zihnindekileri yazıya aktarmasında daha iyi hissetmesini sağlayabilir. Çünkü cümle kullanımında kurala bağlı kalmak ezber gerektirir. Bu da öğrencinin / öğrencinin psikolojik olarak kendisini rahatsız hissetmesine neden olur.

5.6. Katma ve Silme Dönüşümleri

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde olumlu olarak ifade edilen bir cümleye bazı eklerin eklenmesi veya silinmesi ile (mi, yok mu, var mı soru anlamında sözcük de olabilir) cümle olumsuz ya da soru şekline dönüşebilmektedir. Örneğin, "Bu ne?, Bu şeftali.", "Şeftali nerede?, Şeftali burada.", "Şu ne?, Şu çanta", "Çanta nerede?, "Çanta orada", "O ne?, O kedi.", "Kedi nerede?, Kedi orada", "Bu kim?, Bu bebek.", "Şu kim?, Şu doktor.", "O kim?, O şöför.", "Burası neresi?, Burası market.", "Şurası neresi?, Şurası okul.", "Orası neresi? Orası park.", "Çantada kalem var., Çantada kalem var mı?" (Yedi İklim Türkçe A1, 2015, s. 14, 15. 22).

Örneklerdeki soru-cevap ilişkisi düşünüldüğünde sözcüklerin soru sözcüğünün yerine eklenmesi veya sözcüklerin silinip yerine cevap niteliğindeki sözcük / sözcüklerin yazılabileceği anlaşılmaktadır. Bu durum Türkçenin üretici dönüşümsel dilbilgisi katma ve silme dönüşüm kuralıyla ilişkilidir. Örneğin, "Çantada kalem var." cümlesine" mı eki eklendiğinde cümle "Çantada kalem var mı" şekline dönüşmektedir. Diğer örneklere bakıldığında da aynı durumun söz konusu olduğu görülecektir.

Görsel 6: Katma ve Silme Dönüşüm Örneği

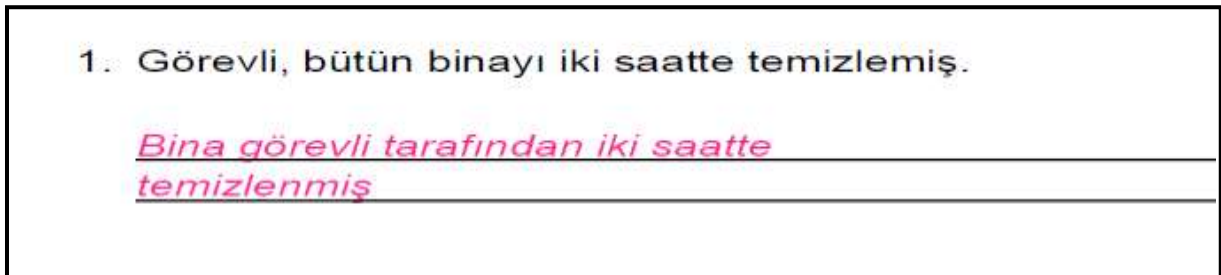
(Yeni Hitit A1/ A2, 2014, s. 25).

Görsel 6 incelendiğinde “Kadın neye biniyor?” sorusunun görsele bağlı olarak “Kadın otobüse biniyor” şeklinde cevap alacağı anlaşılmaktadır. “Kadın neye biniyor?” cümlesinden “neye” sözcüğünün silinmesi ve bunun yerine “otobüse” sözcüğünün yazıldığı görülmektedir. Aynı durum “Adam ne yapıyor?” ile “Adam kime bakıyor?” soruları için de geçerlidir. Bu etkinlikteki görsel / görseller, cümlede boş bırakılan yere gelecek sözcüğün ne olduğunu kesin olarak belirlemektedir. Okuma ve yazma etkinliklerinde farklı cümleler verilerek bu cümlelerin bazı yerleri farklı sözcükler alabilecek şekilde boş bırakılıp bunun tamamlanmasının istenmesi, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin okuma ve yazma becerisinin gelişimine katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra A1 ve A2 düzeyinde sözcük öğretiminde bu gibi etkinliklere yer vermek, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin sözcük dağarcığını geliştirecektir.

5.7. Edilgen Dönüşümler

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin A1 ve A2 düzeyinde genel olarak edilgen dilbilgisi yapıları kullanılmamaktadır. Ancak orta düzey (B1, B2) ve üst düzey olarak kabul edilen (C1, C2) düzeyinde gerekli durumda edilgen yapılar tercih edilmektedir.

Görsel 7: Edilgen Dönüşümlere Örnek Bir Cümle

(Yeni Hitit B1, 2013, s. 83).

Görsel 7 incelendiğinde öznesi olan bir cümleye “tarafından” söz öbeğinin eklenerek cümlelerin edilgen duruma dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu dönüşüm, edilgen yapıyla sağlanmıştır. Örneğin, Görsel 7’deki “Bina, görevli tarafından iki saatte temizlenmiş” cümlesine çoğul ve “-ce” eki (-ler)

eklendiğinde cümle “Bina, görevlilerce iki saatte temizlenmiş” şeklinde de ifade edilebilir. Bu cümlede her ne kadar anlam teklik ve çokluk açısından değişmesine rağmen cümle edilgen dönüşüm kurallarıyla dönüştürülmüştür. Dolayısıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde anlaşılması zor cümlelerin üretici dönüşümsel kurallar doğrultusunda açıklamasının yapılması veya yeniden yazılışının gösterilmesi, yabancı dil olarak Türkçe öğretimini ve öğrenimini kolaylaştırabilir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde B1, B2 ve C1 düzeyindeki konularından olan etken ve edilgen fiillerinin anlatımında bu dönüşüm türünden faydalanılabilir. A1 veya A2 düzeyinde yer alan basit ve etken yapıları bir cümle, edilgen dönüşüm yapıları kullanılarak B1, B2 ve C1 düzeyine dönüştürülebilir. Bunun yanı sıra Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi okuma metinlerinde yer alan edilgen yapıları cümleler bu dönüşüm kurallarıyla temel düzeye (A1, A2) veya ileri düzeye (B2 ve C1) dönüştürülebilir. Bu durum Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin metni kolay anlamasını sağlayacaktır.

Görsel 8: Edilgen Dönüşümle İlgili Örnek Cümleler

(Yedi İklim Türkçe B1, 2016, s. 113).

Görsel 8 incelendiğinde A1 düzeyinde olabilecek “Ali camı kırdı.”, “Babam arabayı yıkadı.”, “Polis hırsızı yakaladı.”, “Elif lambayı kapattı.” cümlelerinin sırayla “Cam kırıldı.”, “Araba yıkandı.”, “Hırsız yakalandı.”, “Lamba kapatıldı.” şeklinde edilgen dönüşümlerle ifade edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra aynı cümlelerin sırayla “Cam Ali tarafından kırıldı.”, “Araba babam tarafından yıkandı.”, “Hırsız, polis tarafından yakalandı.”, “Lamba, Elif tarafından kapatıldı.” şeklinde de ifade edildiği/ yazıldığı anlaşılmaktadır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde etken ve edilgen yapılarının anlatımında edilgen dönüşümlü yapılardan yararlanmak, etken ve edilgen cümlelerin daha kolay anlaşılmasında önemli rol oynayacaktır.

5.9. Karma Dönüşümler

Yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarında üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliğini taşıyan farklı özellikte dönüşüm yapıları bulunmaktadır. Bu farklı dönüşüm kurallarının dışında bir de kendi içerisinde birçok dönüşüm özelliğini gösteren cümleler vardır. Yabancılar için Türkçe ders öğretimi kitaplarında bu dönüşüm kurallarıyla ilgili birçok örnek cümle bulunmaktadır. Örneğin, “Bu sabah kursa yürüyerek gelmek istiyordum ama geç kaldım, taksiyle geldim.” cümlesi “Bu sabah kursa

yürüyerek gelecektim ama geç kaldım, taksiyle geldim.” (Yeni Hitit A1 / A2, 2014, s. 89) cümlesine dönüştürülmüştür. Bu cümle birkaç farklı şekilde daha yazılabilir.

Tablo 2: Bir Cümleden Hareketle Farklı Cümleler Üretme: Karma Dönüşümler

“Bu sabah kursa yürüyerek gelmek istiyordum ama geç kaldım, taksiyle geldim.”	
1	Bu sabah kursa yürüyüp gelmek istedim fakat geç kaldım, taksiyle geldim.
2	Bu sabah kursa yürüyüp gelmek istedim ancak geç kaldım, bu yüzden taksiyle geldim.
3	Bu sabah kursa yürüyüp gelmek istedim lakin geç kaldığım için taksiyle geldim.
4	Bu sabah kursa yürüyüp gelmek istedim ne var ki geç kaldım ve taksiyle geldim.
5	Bu sabah kursa geç kaldığım için taksiyle gittim. Halbuki kursa yürüyerek gelmek istiyordum.
6	Bu sabah kursa geç kaldığımdan dolayı taksiyle gittim. Halbuki kursa yürüyerek gelmek istiyordum.
7	Bu sabah kursa geç kalmam nedeniyle taksiyle gittim. Halbuki kursa yürüyerek gelmek istiyordum.

Tablo 2’de bir cümleden hareketle türetilen cümle örnekleri verilmiştir. Bu cümleler dönüşümler açısından incelendiğinde bu cümlelerin, stilistik dönüşüm/ yer değiştirme dönüşümü, seçimlik dönüşüm, uyum dönüşümü / zorunlu dönüşüm, yerine koyma dönüşümü / sözcük değiştirme dönüşümü, katma dönüşümü / silme dönüşümü, çift tabanlı dönüşüm ve yer değiştirme dönüşümü gibi birkaç dönüşüm özelliğini taşıdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu dönüşüm kurallarının birkaçını taşıyan cümleleri “karma dönüşümlü” cümleler diye adlandırmak mümkündür.

Tablo 2’deki cümleler incelendiğinde bu cümlelerin olumlu cümle, olumsuz cümle, soru cümlesi, olumlu soru cümlesi ve olumsuz soru cümlesi şeklinde de yazılabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi yazma etkinliklerinde yeniden yazma, tamamlama, eş anlamlısını yerine yerleştirme gibi etkinliklerde üretici dönüşümsel dilbilgisinden yararlanılabilir.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1 / A2 düzeyinde geçen; “Şemsiyeni yanına almayı unutma. Çünkü yağmur yağıyor.” cümleleri “Yağmur yağıyor. Bu nedenle şemsiyeni yanına almayı unutma.” (Yeni Hitit A1 / A2, 2014, s. 149) cümlelerine dönüştürülmüştür. Bu cümleler; “Yağmur yağdığı için şemsiyeni yanına almayı unutma.”, “Yağmur yağdığından dolayı şemsiyeni yanına almayı unutma.”, “Yağmur yağıyor. Bu sebeple şemsiyeni yanına almayı unutma.” ile “Yağmur yağdığından ötürü şemsiyeni yanına almayı unutma.” vs. şeklinde de ifade edilebilir / yazılabilir. Bu dönüşüm, “Son haftalarda çok yoğun çalışıyorum”. “Bu nedenle sizi arayamadım.”, “Sizi arayamadım. “Çünkü son haftalarda çok yoğun çalışıyorum.” (Yeni Hitit A1 / A2, 2014, s. 149) cümleleri için de geçerlidir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ders kitaplarındaki etkinliklerde veya yabancı dil olarak Türkçe öğretimi okuma metinlerinde yer alan uzun anlaşılması zor cümleleri, üretici dönüşümsel dilbilgisi kuralları bağlamında yeniden yazmak, dil öğrencisinin Türkçeyi kolay öğrenmesini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra yabancı dil öğrencilerinden yazma etkinliklerinde bir cümlelin yazılış şekli gösterilip daha sonra bu cümlelin farklı yazılış biçimleri istenebilir. Bu durum yabancı dil öğrencilerinin bireysel / zihinsel farklılıkları açısından önemlidir. Ayrıca bu gibi etkinlikler yabancı dil öğrencilerinin yazma becerisinin gelişmesine büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bir dilin yabancı dil olarak öğrenilmesi, dil öğrencisinin zihninde farklı sembollerini edinmesi ve bu farklı sembollerle beraber dil öğrencisinin zihninde yeni anlamların oluşması demektir. Dil öğrencisinin zihninde oluşan bu semboller, farklı şekillerde kendisini gösterebilir. Farklı şekillerde cümlelerin türetimi, üretici dönüşümsel dilbilgisiyle ilişkilidir. Üretici dönüşümsel dilbilgisi, daha çok yabancı dil öğrencilerinin / öğrencilerinin konuşma ve yazma süreçlerinde kendisini göstermektedir.

Araştırmanın amacına bağlı olarak yabancılar için Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerini taşıyan cümleler, araştırmanın bulgular bölümünde örnek olarak verilmiştir. Araştırmanın sonucunda Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde üretici dönüşümsel yapılardan yararlanmanın, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere (öğrencilere) kolaylık sağlayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca Türkçenin, üretici dönüşümsel dilbilgisi açısından zengin olduğu fark edilmiştir. Farklı dönüşüm türleri başlığı altında çeşitli örnekler verilerek Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde üretici dönüşümsel yapılardan yararlanmanın önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Yabancılar için hazırlanmış Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları ile Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları'ndaki üretici dönüşümsel dilbilgisi yapılarının özelliklerini taşıyan cümlelerin örnek olarak verildiği araştırmada, farklı etkinlikler başlığı altında verilen çoğu cümlenin üretici dönüşümsel dilbilgisi özelliklerini taşıdığı görülmüştür. Araştırmanın bulgu ve yorumlarından hareketle aşağıdakiler önerilmektedir:

- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A1 ve A2 (temel düzeyde) düzeyinde geçen kısa ve basit cümlelerin en çok kullanılan edat veya bağlaçlarla yeniden yazılması istenebilir.
- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde neden-sonuç ilişkisi bulunan cümlelerin farklı edat veya bağlaçlarla yeniden yazılması istenebilir.
- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde doğrudan anlatımlı cümlelerin nasıl dolaylı anlatıma; dolaylı cümlelerin ise nasıl doğrudan anlatıma dönüştüğü açıklanabilir.
- ✓ Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi etkinliklerindeki bazı diyalog metinlerinde geçen kuralsız cümle öğelerinin yeri değiştirilerek verilebilir. Metnin sonunda öğrencilere, cümle öğelerinin yerinin değiştirmesinin anlamı bozup bozmadığı sorulabilir.
- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bir konu veya bir görselle ilgili aynı durumu ifade eden birçok cümlenin yeniden nasıl yazılabileceği açıklanabilir.
- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bir cümlenin veya kısa bir paragrafın yeniden düzenlenip yazılması istenebilir.
- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin A1 düzeyinde birkaç cümle, üretici dönüşümsel dilbilgisinin farklı yapılarıyla A2 veya daha ileri düzeye (B1, B2, C1 düzeyine) dönüşümü yapılabilir.
- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi eğitmeni (öğreticisi) okuma metinlerindeki zor veya anlaşılmayan uzun cümleleri, üretici dönüşümsel dilbilgisinin farklı türlerini kullanarak temel düzeye (A1 veya A2 düzeyine) dönüştürebilir.

Kaynakça

- Akay, R. (2004). Dilbilgisi ve Stilistik. 4. *Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu*, 17-19 Haziran (s. 187-194) Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Aksan, D. (2009). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 1, 2 ve 3. Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altınörs, A. (2015). *Dil Felsefesi Tartışmaları (Platon'dan Chomsky'ye)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Barın, E., Çobanoğlu, Ş., Ateş, Ş., Balcı, M. ve Özdemir, C. (Ed.). (2015). *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı A1*. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Barın, E., Çobanoğlu, Ş., Ateş, Ş., Balcı, M. ve Özdemir, C. (Ed.). (2016). *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı A2*. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Barın, E., Çobanoğlu, Ş., Ateş, Ş., Balcı, M. ve Özdemir, C. (Ed.). (2016). *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı B1*. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Bayrav, S. (1998). *Dilbilim Filolojinin Oluşumu*. İstanbul: Multilingual.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Karadeniz, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (20. Baskı). Pegem Akademi: Ankara.
- Chomsky, N. (2014). *Dil ve Zihin*. (Çev. Ahmet Kocaman). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Demirci, K. (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim. (Konular Kavramlar Teoriler)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dolunay, S. K. (2012). Türkçe ve Dilbilgisi Öğretiminde Sıklık Çalışmalarının Yeri. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 10, s. 81-89. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/76765> adresinden 11.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- El Arabî, S. A. (ty.). *Taalumu'l-Luğati'l-Hayye ve Ta'limuha beyne'n-Nazariyyeti ve'ttatbik (Teoride ve Pratikte Yaşayan Dillerin Öğrenimi ve Öğretimi)*. (Çev. Prof. Salah Abdulmecid el-Arabi ve Gökhan Sebati Işkın). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223696> adresinden 11.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- Er, O, Biçer, N. ve Bozkırlı, K. Ç. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 1/ 2, s. 51-69. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/136752> adresinden 11.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- Erdem, İ. ve Çelik, M. (2011). Dilbilgisi Öğretimi Yöntemi Üzerine Değerlendirmeler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 6/1, s. 1057-1069. <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/79199/makaleler/6/1/arastirmax-dil-bilgisi-ogretim-yontemi-uzerine-degerlendirmeler.pdf> adresinden 05.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- Güneş, F. (2011). Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8/ 15, s. 123-148. <https://pegem.net/dosyalar/dokuman/122219-2011062815530-06gunes.pdf> adresinden 14.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- Güneş, F. (2013). *Dil Öğretimi ve Temel Dil Yaklaşımları*. Mustafa Durmuş ve Alpaslan Okur (Ed.). Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı. (s. 39-48). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Güneş, F. (2014). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Huber, E. (2008). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kayabaşı, D. (2018). Üretici Dilbilgisi. Özge Can (Ed.). *Dilbilim Kuramları (İki Düzlem Beş Kuram)*. (261-330). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kıran, Z. (2016). Yapısalcı Dilbilim ve Dil Öğretimi. Ece Korkut ve İrem Onursal Ayırır (Ed.). *Dil Bilimleri ve Dil Öğretimi*. (19-39). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kıran, Z. ve Kıran/ Eziler, A. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Memiş, M. R. ve Erdem, M. D. (2013). Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Yöntemler, Kullanım Özellikleri ve Eleştiriler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 8/9, s. 297-318. http://turkishstudies.net/Makaleler/321673399_026Memi%c5%9fMuhammetRa%c5%9fit-vd-297-318.pdf adresinden 14.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- Meriç, C. (2017a). *Jurnal*. (Bütün Eserleri, Cilt 1 1955-65). (Bütün eserleri 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2017b). *Bu Ülke*. (Bütün Eserleri 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nurlu, M. Özkan, N., Kutlu, A., Korkmaz, C. B. ve İlgün Kürşat (2017). *Yabancılar İçin Türkçe Fiiller Sözlüğü. (Fiillerin Durum Ekleriyle Kullanımı)*. Ankara: Kalem Kitap Yayıncılık.
- Peçenek, D. (2008). Yabancı Dil Öğretiminde Dilbilgisi. *Dil Dergisi*, S. 141, s. 67-84. http://turkoloji.cu.edu.tr/html/dp_dil_bilgisi_yabanci_dil.htm adresinden 11.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- Savaş, B. (2017). *Dilbilimde Yeni Yönelişler*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Sezer, A. (1988). Yabancı Dil Öğretiminde Üretken-Dönüşümlü Dilbilgisinin Yeri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 3, s. 141-151. <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1500-published.pdf> adresinde 11.10.2018 tarihinde ulaşılmıştır.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Toklu, M. O. (2011). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uzun, N. E. (2000). *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Uzun, N. E. (Ed.). (2014). *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı 1 (A1 ve A2 Temel Düzey)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Uzun, N. E. (Ed.). (2013). *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı 2 (B1 Orta Düzey)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.